

УДК 001.891:338.439.66:
634.1.076:634.7
© 2010

П.В. Кондратенко,
академік УААН

І.А. Сало,
кандидат
економічних наук

Інститут садівництва
УААН

ОЦІНКА ПРОДОВОЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ПЛОДАМИ ТА ЯГОДАМИ

Досліджено продовольче забезпечення населення України плодами та ягодами за 6-ма критеріями. Проаналізовано показники споживання та платоспроможність населення. Внесено пропозиції щодо поліпшення реалізації та якості плодоягідної продукції.

Соціально-економічний розвиток будь-якої країни, як правило, передбачає повноцінне забезпечення населення продуктами харчування, бо це головний чинник, який впливає на здоров'я кожної людини. Про це йдеться і в «Концепції поліпшення продовольчого забезпечення та якості харчування населення», затвердженій КМУ від 26.05.2004 р., № 332-р. Зазначається, що за оцінками експертів Всесвітньої організації охорони здоров'я, стан здоров'я людини значною мірою залежить не лише від способу життя, а й збалансованого раціону харчування. Аналізуючи споживчий кошик населення України, можна впевнено стверджувати, що в ньому серед продуктів харчування основну позицію займають хліб, картопля та олія. Натомість потреби населення у плодах та ягодах задовольняються лише на 35—45% від норми їх споживання (82 кг), бо саме ця продукція здатна повноцінно забезпечувати організм людини необхідними вітамінами, амінокислотами, макро- та мікроелементами.

Питанням продовольчої безпеки та проблемам виробництва і споживання продуктів харчування приділяли увагу багато науковців. У галузі садівництва, зокрема, цим займалися О.Ю. Єрмаков, Т.А. Маркіна, О.В. Рибаківа, Г.М. Сатіна, О.М. Шестопаль, А.І. Шумейко та ін. Однак тема залишається досить актуальною, особливо після вступу України до СОТ, коли з'явилися більш суворі вимоги щодо відповідності якості плодоягідної продукції міжнародним стандартам.

Мета досліджень — розкрити методичні підходи та висвітлити особливості продовольчого забезпечення населення України плодами та ягодами.

Методика досліджень. У дослідженнях керувалися методичними підходами з вивчення кон'юнктури на продовольчих ринках та окремими нормативними показниками з виробництва та реалізації плодоягідної продукції.

Результати досліджень. Продовольче забезпечення населення плодоягідною продукцією можна охарактеризувати за 6-ма критеріями. Постановою КМУ від 5.12.2007 р. було затверджено методику визначення основних індикаторів продовольчої безпеки, серед яких виділяють енергетичну цінність добового раціону людини (загальна калорійна достатність), достатність споживання окремого продукту, економічну доступність продуктів, диференціацію вартості харчування, ємність внутрішнього ринку та продовольчу незалежність окремого продукту. Такі самі індикатори визначення продовольчої безпеки пропонують і російські дослідники [1]. Для оцінки продовольчого забезпечення населення України в плодах та ягодах

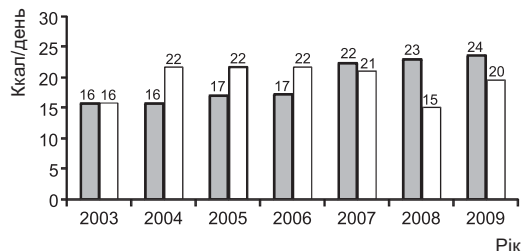

Рис. 1. Споживання плодів та ягід в Україні в день, ккал: ■ — плоди зерняткових та кісточкових культур та ягоди; □ — горіхи

Споживання плодів та ягід в Україні, 2003–2009 рр.*

Показник	Рік						
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Фонд споживання, тис. т	1496,6	1423,8	1567,2	1091,1	1359,9	1498,8	1584,8
у т.ч. % до загальної пропозиції	73,7	72,5	77,0	70,5	72,3	73,5	71,9
Місткість ринку, тис. т	521,1	439,5	519,3	535,3	635,7	778,7	787,1
Рівень самозабезпечення ринку, %	98,8	99,0	99,0	85,9	94,4	89,3	88,8
Виробництво на 1 особу в рік, кг	35,6	34,6	36,0	23,9	31,7	32,6	35,2
Споживання на 1 особу в рік, кг	31,4	30,1	33,4	23,4	29,3	32,5	34,5
Рівень споживання у % до рівня виробництва	88,2	87,1	92,7	97,9	92,5	99,6	97,9
Фактичне споживання у % до норми споживання	38,3	36,7	40,7	28,5	35,8	39,6	42,1
* Розраховано за даними Державного комітету статистики України, ФАО та за матеріалами досліджень автора.							

необхідно переорієнтувати всі зазначені показники на конкретний продукт.

Показник «загальна калорійна достатність» слід розраховувати як співвідношення калорійності добового раціону плодів та ягід і їхньої фізіологічної норми споживання. В 1 кг плодів кісткових та зерняткових культур і ягід міститься 200–250 ккал, горіхів — 6000 ккал [2]. Установлено, що фактично спожита плодоягідна продукція однією особою упродовж дня — 0,1 кг у 2009 р. містила 44 ккал (у т. ч. плоди кісткових та зерняткових культур і ягоди — 24 ккал, горіхи — 20 ккал), що менше за розраховану фізіологічну норму 80 ккал у 1,8 раза (рис. 1).

Щоб запобігти масовим захворюванням населення, пов'язаним із порушенням обмінних процесів, слід забезпечити більш раціональну структуру харчування: скоротити споживання продуктів, які містять переважно вуглеводи — цукор, хліб, картоплю, та істотно збільшити споживання овочів, фруктів, ягід, винограду, цитрусових, основні складові яких корисні і необхідні для організму людини [3].

Показник «достатність споживання окремого продукту» дещо дублює попередній. Він характеризує співвідношення фактичного рівня споживання плодів та ягід на 1 особу населення у рік і раціональної норми. Упродовж 2003–2009 рр. цей показник становив 30–35 кг, або 35–42% від норми споживання 82 кг (табл. 1). Це свідчить про незадоволення потреб населення плодоягідною продукцією. За рівнем споживання плодів та ягід Україна відстає від роз-

винених країн світу в декілька разів. Зокрема, у Канаді, Італії, Чехії, Іспанії, Греції, Франції на 1 особу припадає 125–250 кг плодів та ягід у рік. Це пояснюється не лише культурою харчування, а й високою платоспроможністю споживачів.

Показник «економічна доступність продуктів» визначають співвідношенням вартості річного обсягу основних продуктів харчування згідно з раціональними нормами їх споживання і річного доходу або прожиткового мінімуму на 1 особу населення. За цим показником можна встановити, яку частку займають плоди та ягоди у вартості критичного продовольчого кошика.

У 2008 р. в Україні річний наявний дохід на 1 особу становив 13972 грн, а грошова оцінка раціональної норми споживання основних продуктів харчування у поточних споживчих цінах — близько 9795 грн. Тобто для необхідного раціону здорового харчування пересічному українцеві потрібно витратити 70% доходу, у т.ч. 6% — на плоди та ягоди. Граничним показником у країнах розвинутої економіки є 60%. За міжнародними нормами, країни, населення яких витрачає із сімейного бюджету на продовольчі потреби більше 60%, належать до групи «бідних». Це ще раз підтверджує надто низьку платоспроможність населення України.

Показник «диференціація вартості харчування» відстежують у динаміці та розраховують як співвідношення вартості харчування 20% домогосподарств з найбільшими доходами і вартості харчування 20% домогосподарств з найменши-

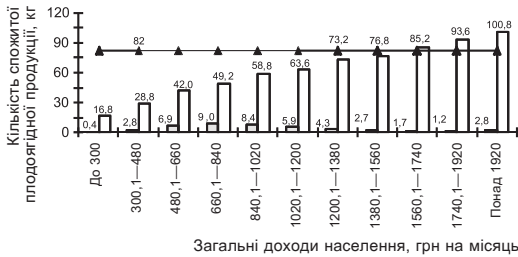

Рис. 2. Залежність рівня споживання плодово-ягідної продукції від доходу населення у 2008 р.: ■ — чисельність населення, млн чол.; □ — спожито плодово-ягідної продукції 1 особою, кг; ▲ — норма споживання 1 особою у рік, кг

ми доходами. Цей показник протягом 2004—2008 рр. становив 2,9—10,8, у 2007 та 2008 рр. він був найнижчим — 2,9 і 3,1 відповідно. Це свідчить про значну залежність рівня споживання населення від їхньої купівельної спроможності та зменшення розриву в споживанні між найбільш та найменш забезпеченими категоріями населення. Для вивчення цієї залежності населення України було розподілено на групи за рівнем загальних доходів та споживання плодово-ягідної продукції у 2008 р. Так, лише найбільш забезпечені верстви населення з доходом 1560 — понад 1920 грн на місяць споживали 85,2—100,8 кг, що вище оптимального рівня — 82 кг на 1 особу в рік (рис. 2).

Останнім часом через зростання інфляції, рівня безробіття та низьку заробітну плату (у 2008 р. порівняно з попереднім роком вона зросла в 1,3 раза, ціни на плоди та ягоди — 1,5 раза) обсяги придбання плодово-ягідної продукції населенням дедалі зменшуються.

Найвищу купівельну спроможність і рівень споживання плодів та ягід (100,8 кг) у 2008 р. мали 2,8 млн чол., або 6,1% загальної кількості населення України (46,1 млн чол.). 59,7% населення споживає лише 16,8—58,8 кг свіжих плодів та ягід з розрахунку на 1 особу в рік.

Показник «ємність внутрішнього ринку» за методикою КМУ визначають як добуток споживання певного продукту та середньорічної чисельності населення. Однак вважаємо, що так розраховують показник «фонд споживання», який включає усю продукцію, спожиту населенням, тоді як «ємність (місткість) ринку» має показувати лише фактично реалізовану продукцію на ринку, у тому числі й за рахунок імпорту. Тобто показники «фонд споживання» та «ємність» слід розмежовувати, адже на ринку реалізується не вся вирощена продукція, зокрема, вирощені господарствами населення плоди та ягоди на 65—67% використовують для внутрішньогосподарських потреб. Показни-

ки «ємність» та «фонд споживання» внутрішнього ринку плодів та ягід, визначені в динаміці за 2003—2009 рр., свідчать про нестачу пропозиції плодово-ягідної продукції для задоволення потреб населення відповідно до встановленої норми споживання (див. табл. 1).

Показник «продовольча незалежність окремого продукту» розраховують визначенням частки імпорту плодів та ягід у загальному обсязі їх продовольчого споживання. В Україні в середньому за 2003—2005 рр. ця частка становила 2—10%, у 2006—2009 рр. вона зросла до 22—38%.

Відзначимо, що в світовій практиці для оцінки продовольчого самозабезпечення та незалежності країни встановлено граничний рівень задоволення потреб у продовольстві — за рахунок власного виробництва до 80%, імпорту — до 30%. Україну за таким показником, починаючи з 2008 р., можна вважати залежною від країн-імпортерів у забезпеченні населення плодами та ягодами.

У цілому продовольче забезпечення конкретної людини плодами та ягодами, крім платоспроможності, визначається складом сім'ї, місцем проживання, культурою споживання, асортиментом та сортиментом продукції, доступністю, якістю пропозиції тощо. Особливо важливими є останні 2 чинники. В Україні вже впродовж багатьох років основну масу плодів та ягід виробляють господарства населення, зокрема в 2009 р. — 86,7% (1,4 млн т). Виробництво плодово-ягідної продукції сільськогосподарськими підприємствами, як і їх кількість, навпаки, з кожним роком скорочується — відповідно в 2009 р. порівняно з 2003 р. — у 2 та 3 рази. Відтак усі категорії господарств задовольняють потреби населення у плодах та ягодах лише на 22—42%. У результаті на внутрішньому ринку обсяг імпортованої продукції збільшується, зокрема в 2009 р. — у 15 разів порівняно з 2003 р.

За таких обставин в умовах лібералізації зовнішньої торгівлі при майже повному занепаді промислового сектору імпортери, розширюючи сегмент на внутрішньому ринку плодів та ягід за рахунок кращого асортименту продукції та нижчих цін, можуть витіснити вітчизняного виробника. Однак позитивним чинником є те, що вітчизняні плоди та ягоди користуються більшим попитом українських споживачів, ніж імпортні. Так, за даними анкетного опитування, практично всі респонденти відзначили їх переваги за органолептичними показниками. Тому є підстави вважати, що на внутрішньому ринку вони не втратять своєї конкурентної позиції за параметром якості. Зазначене ще раз підтверджує необхідність створення обслуговуючих кооперативів, які б здійснювали оптову

закупівлю плодів та ягід у населення у період масового плодоношення та за домовленістю. Це дало б змогу легалізувати товаропотоки плодів та ягід, контролювати їх надходження на ринок відповідної якості, запроваджуючи сортування та пакування, і сприяло б прозорому формуванню цін та зростанню доходів первинної ланки.

Останнім часом учені пропонують для вирішення проблеми реалізації створювати в

сільських місцевостях локальні ринки, які складаються з 3-х основних блоків: відділ сортування, пакування та зберігання продукції; обліково-інформаційний; відділ реалізації і транспорту. Засновники такого ринку в основу мають покласти оптимальне поєднання місця виробництва, концентрації продажу продукції і мінімізацію витрат на збут з урахуванням достатності продовольчого забезпечення населення міст і сіл.

Висновки

Державне регулювання якості та безпеки продуктів харчування, яке здебільшого визнається лише Законом України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (від 23.12.1997 р., № 771/97-ВР зі змінами та доповненнями) є поки що недостатнім. Для забезпечення надходження на ринок конкурентоспроможної плодоягідної

продукції необхідна організація прозорої системи контролю якості продукції на всіх етапах просування її від виробника до споживача. Держава повинна забезпечувати необхідні організаційні, правові, економічні норми, які б створювали умови для конкуренції за показниками якості та ціни, а головне — механізм їх дотримання.

Бібліографія

1. Агапова Т. Продовольственная безопасность: методика оценки/Т. Агапова, Л. Вахрушева//Экономика сел. хоз-ва России. — 2001. — № 6. — С. 31.

2. Принципи здорового харчування. Посібник

для поліпшення якості роботи/[І.П. Смирнова, Н.В. Давиденко, І.М. Горбась та ін.] — К.: CINDI, 2001. — 25 с.

3. <http://polkaknig.narod.ru/econom/dre> 13. htm (Економіко-правова бібліотека).